

Grb biskupa Luke na pročelju crkve Sv. Ivana Krstitelja u Kloštar Ivaniću

Iako je tema ovog rada isključivo lik i djelo zagrebačkog biskupa Luke i izgradnja franjevačkog samostana i crkve u Kloštar Ivaniću, upozorit ću na dvojbe koje se javljaju u vezi s toponimima Ivanić-Grad i Kloštar Ivanić. Doba i okolnosti pod kojima je izgrađena utvrda u današnjem Ivanić-Gradu ni do danas nisu dovoljno razjašnjene¹. To je dovelo do niza oprečnih podataka vezanih uz dataciju koji se javljaju u literaturi do 1980. godine zbog tumačenja toponima Ivanić u srednjovjekovnim povijesnim izvorima. Pojedini autori smatrali su da se toponim Ivanić u izvorima iz 14. stoljeća odnosi na današnji Ivanić-Grad, dok su drugi smatrali da je riječ o starijem naselju, današnjem Kloštar Ivaniću. Ivanić je u srednjem vijeku označavao važan posjed koji je pripadao zagrebačkim biskupima, a cijelo područje između rijeka Lonje i Česme nosilo je naziv Otok Ivanić.² Samo će se arheološkim istraživanjima, na mjestima gdje je to moguće u Kloštar Ivaniću i Ivanić-Gradu, kao i proučavanjem arhivske građe vezane uz to područje, moći sa sigurnošću utvrditi ono što pretpostavljamo: da je današnje naselje Kloštar Ivanić, koje je izgrađeno na uzvisini, starije, dok je Ivanić-Grad kao utvrda u dolini rijeke Lonje nastao kasnije. Do 16. stoljeća u upotrebi je samo toponim Ivanić. Kloštar je naziv koji označava samostan i pridodan je kasnije da bi se razlikovao od toponima novosagrađene utvrde u današnjem Ivanić-Gradu. Starije naselje Kloštar Ivanić danas je znatno manje od naselja koje se razvilo kasnije uz utvrdu. Franjevački samostani obično nastaju na položajima ranosrednjovjekovnih naselja. Idealno mjesto je uzvisina gdje i danas stoje ruševine franjevačke crkve i samostana u Kloštar Ivaniću. Arheološka istraživanja pokazala bi je li na tom mjestu postojao kontinuitet naseljavanja od prapovijesti i antike do srednjeg vijeka.

U renesansnom razdoblju postupno se napušta strogoća koja je karakterizirala franjevačke crkve i samostane tijekom srednjeg vijeka. Tako se u vanjski i unutarnji prostor sakralne građevine uvode noviji i raskošniji elementi. Na jednostavnom, kasnogotičkom pročelju franjevačke crkve Sv. Ivana Krstitelja u Kloštar Ivaniću iznad portala istaknuto mjesto zauzima masivan i raskošno izveden grb zagrebačkog biskupa Luke (1500.-1510.) iz 1508. godine. Godina 1508. zabilježena na grbu uglavnom se tumačila kao godina izgradnje i osnutka franjevačkog samostana i crkve. Franjevačka crkva u Kloštar Ivaniću stradala je pred kraj Drugog

svjetskog rata. Prošlo je skoro pedeset godina u potpunoj nebrizi za taj izuzetni spomenik kasne gotike i renesanse u kontinentalnoj Hrvatskoj. Stanovnici tog pitoresknog naselja na blagoj uzvisini desetljećima su u samom centru promatrali ruševinu. Kako u svom izvještaju iz 1947. godine navodi Tihomil Stahuljak, tadašnji asistent Konzervatorskog zavoda u Zagrebu, crkva je stradala 23. srpnja 1944. godine miniranjem zida svetišta između prvog i drugog kontrafora.³ Nakon iscrpnog izvještaja Stahuljaka o stanju ruševnog spomenika o crkvi i samostanu se nije mnogo pisalo. Paškal Cvekan 1979. godine izdaje knjigu »Franjevci u Ivaniću« u kojoj donosi povijest mjesta, dataciju samostana i crkve te kronološki slijed propadanja franjevačkog kompleksa od 1944. godine. Devedesetih godina prošlog stoljeća počeli su pripremi radovi za restauratorsko-konzervatorske zahvate na crkvi. Tada je o franjevačkoj crkvi opsežni rad objavio Zorislav Horvat.⁴ Crkva je desetljećima bila u ruševnom stanju bez krova: oštećena je apsida, bočni zidovi s vanjskim kontraforima kao i unutrašnji inventar crkve.⁵ S vremenom su se tragovi oštećenja počeli primjećivati i na pročelju crkve. Uz kameni renesansni portal jednostavnog oblika, polukrug ukomponiran u četverokut, na pročelju je, čudom, ostao do danas devastiran i ogoljeli biskupski grb.

Kada su krajem 20. stoljeća počeli radovi na restauraciji crkve i samostana, kamena ploča s biskupskim grbom demontirana je s pročelja i prenesena u radionicu Hrvatskog restauratorskog zavoda u Zagrebu.⁶ S ploče su otpali svi dekorativni elementi, a samo su mjestimično vidljivi na grbu tragovi crvene, žute odnosno zlatne i plave boje.⁷ Kamena, masivna ploča dimenzija 120 x 86 x 16 cm sastoji se od višestruko profilirane rubne trake i plastično izvedenog grba sa svim pripadajućim elementima. U sredini ploče dominira poligonalna izbočena kartuša grba, vodoravno podijeljena na dva nejednaka polja. U gornjem većem polju je polulik grifona koji izrasta iz krune koja se nalazi u manjem donjem polju. Mitsko biće s tijelom lava, a glavom, krilima i pandžama orla, raširenih krila i pandži uzdiže se u heraldičkom položaju okrenut udesno. Iznad grbovnog štita je ukras što ga čini mitra s ukrasnim resama koje se valovito spuštaju niz štit. Ispod grbovnog štita je valovita ukrasna traka koja je možda sadržavala neki natpis, možda geslo koje u to doba često sastavni dio grba. Pri vrhu, uz mitru su razmaknute brojke koje označavaju godinu 1508. Svi dijelovi grba izve-

deni su plastično. Velika se pažnja poklanjala detaljima na grbu. Lik grifona izveden je vrlo plastično i realistično, što upućuje na rad vrsnog renesansnog majstora. Reljefne obojene aplikacije koje su ukrašavale mitru, trake i brojke otpale su s grba. Na zemlji uz portal crkve pronašao ih je dr. Vladimir P. Goss i darovao Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu 1968. godine. Konzervatori su često obilazili porušenu crkvu. U dokumentaciji se čuva fotografija iz 1957. godine gdje se vidi da su se polikromirane aplikacije čvrsto držale na mitri iznad grbovnog štita. Aplikacija na ukrasu grba sastoji se od tipičnih renesansnih motiva kao što su stilizirani cvjetovi s pet latica, rombovi i polukalote. Na crveno obojenoj podlozi cvjetovi su i geometrijski ukrasi izvedeni žutom bojom, odnosno zlatnom kad govorimo o elementima u grbu. Nepoznati renesansni majstor koji je osmislio izgled grba pripadao je krugu umjetnika koji su iz ugarskih radionica na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće djelovali na području čitave Panonske nizine. O tome kako će konačno izgledati grb vodio je brigu i sam biskup jer je biskupska mitra na spomeniku morala izgledati kao mitra iz 14. stoljeća, odnosno, kako se kasnije nazvala po svom obnovitelju iz 16. stoljeća, »mitra biskupa Đulaja«⁸. Grifon i kruna u biskupskom grbu slično su koncipirani i izvedeni po uzoru na grb biskupa Luke na zagrebačkom misalu, tiskanom 1511. godine.⁹

O dataciji franjevačke crkve i samostana u Kloštar Ivaniću postoje različita i oprečna mišljenja. Prema godini označenoj na biskupskom grbu iznad portala, uvriježilo se mišljenje kod većine autora da je biskup Luka izgradio samostan i crkvu 1508. godine i doveo franjevcu-opservante u Kloštar Ivanić. Godinu 1508. svi povezuju s dovršetkom građevinskih radova na crkvi i samostanu. Konzervator Tihomil Stahuljak u svom izvještaju iz 1947. godine opisujući stanje crkve ipak se osvrće i na njezinu dataciju. On misli da su crkva i samostan mogli biti izgrađeni i prije 1508. godine i njihovu izgradnju datira u drugu polovicu 15. stoljeća. Kontrafori sjevernog bočnog zida svetišta crkve pri dnu se naslanjaju na stariji zid. Gledajući tlocrt, uočava se da jednobrodna crkva ima neobično dugo svetište koje iznosi 14 metara. Mišljenje o crkvi i samostanu koje je zastupao Paškal Cvekan u svojoj knjizi iznio je u nekoliko teza. Kao prvo, izduženo svetište današnje franjevačke crkve zapravo je jedna starija sakralna gotička građevina. Radi se o prvobitnoj gotičkoj biskupskoj kapeli koja je bila posvećena Sv. Ivanu Krstitelju. Kapela je bila dio starog srednjovjekovnog biskupskog dvora i utvrde u Ivaniću.¹⁰

Godina na grbu 1508. označava pregradnje i završne radove na crkvi koja i ubuduće zadržava istog titulara. Te godine dovršava se i izgradnja samostana. Iste godine završen je bio i cijeli kompleks koji zagrebački biskup Luka predaje franjevcima. O dataciji crkve i samostana moglo bi se nešto više reći nakon izvršenih arheoloških istraživanja. Istraživanja bi morala biti vođena, kako smo naglasili, uz crkvu, u njezinoj unutrašnjosti uz portal, te s vanjske i unutrašnje strane sjevernog bočnog zida. Nakon završenih restauratorsko-konzervatorskih radova i sondiranja na unutrašnjim i vanjskim zidovima crkve i samostana, o dataciji crkve će se također nešto više moći reći.

Za datiranje gotičkih i renesansnih građevina važne su i klesarske oznake pojedinih klesarskih radionica i majstora kojih ima na raznim dijelovima franjevačke crkve u Kloštar Ivaniću.¹¹

Kada je biskup Luka postavio svoj grb s godinom iznad portala franjevačke crkve, nije mogao pretpostaviti koja će sve razaranja pretrpjeti spomenički kompleks u svojem petstogodišnjem postojanju.

Zagrebački biskup Luka ostavio je duboki trag u Zagrebačkoj biskupiji. Na biskupskoj stolici bio je samo deset godina (1500.-1510.), ali je u tom kratkom razdoblju obogatio zagrebačku katedralu vrijednim predmetima umjetničkog obrta. Na samoj katedrali poduzeo je niz graditeljskih zahvata nadovezavši se na djelo svog prethodnika, zagrebačkog biskupa Thuza (Oswald Thuz de Szentlaszlo, 1466.-1499.). Biskup Luka u literaturi se spominje kao Baratin, ali ga novija djela spominju samo kao biskupa Luku. Rođen je u Ugarskoj, u gradu Segedinu, a uz ime mu se često veže i pridjev de Seged (Luka de Szeged). Njegovo biskupovanje u Zagrebačkoj biskupiji vezano je za crkvene poglavare, papu Aleksandra VI. (1492.-1503.) iz obitelji Borgia i papu Julija II. (1503.-1513.) iz obitelji Della Rovere, nazvanog »il terribile« (»Strašan«). Političke prilike u Zagrebačkoj biskupiji za biskupa Luku nisu nimalo povoljne. Turci su velika prijetnja na istoku dok se sa sjeverozapada biskupijom širi reformacijski pokret. Velika prijetnja su i bune seljaka koje će svoju kulminaciju imati u prvoj polovici 16. stoljeća nakon smrti biskupa Luke. Nakon smrti zagrebačkog biskupa Thuza, Luki je ostala velika svota novca koju je utrošio na građevinske zahvate na katedrali, kao i na zidinama i kulama oko katedrale. Istovremeno s izgradnjom katedrale radi se i na crkvi i samostanu u Kloštar Ivaniću, a godina 1508. je godina dovršetka svih građevinskih zahvata. Uskoro će se navršiti pet stotina godina od postavljanja grba na franjevačku crkvu u Kloštar Ivaniću.

U arhivskim izvorima o izdacima za građevinske radove na katedrali vidljivo je da na njoj rade majstori iz raznih krajeva Europe pa tako i u Kloštar Ivaniću. Sama franjevačka crkva ima izrazita obilježja srednjoeuropske arhitekture. Uz graditelje iz sjevernih krajeva Europe spominju se i graditelji iz Ivanića, meštar Juraj od Ivanića, a nešto kasnije, 1516. godine, spominju se Lorenzo Lacher, graditelj iz Nürnberga i meštar Petar Alemanus.¹²

Biskup Luka dovršio je svodove katedrale i započeo izgradnju tornjeva. Da bi mogao početi graditi zidine ispred katedrale, morao je srušiti crkvu Svetoga Emerika, što mu je papa Julije II. i dopustio. U svom pismu od 27. svibnja 1510. papa pohvaljuje biskupa za sve ono što je napravio na unutrašnjem i vanjskom uređenju katedrale.¹³

U unutrašnjosti katedrale podigao je oltar Sv. Luke, Sv. Dorotheje i Svih Svetih. U riznici zagrebačke katedrale čuvaju se liturgijski predmeti, izuzetna djela renesansne umjetnosti: pektoral, pacifikal, pastoral i kotlič za svetu vodu. Izrađeni od plemenitih metala, svi ti predmeti imaju ugraviran grb biskupa Luke. Tu se čuva njegov zagrebački misal, remek-djelo renesansnog tiskarstva. Prema zagrebačkom obredu misal

je priređen za tisak još za života biskupa Luke 1509. godine, ali je dovršen i tiskan tek 1511. godine. Na početku misala je oslikani biskupov grb, u gornjem polju je zlatni grifon na plavoj podlozi, a u donjem polju je srebrna kruna na crvenoj podlozi. Oblik grba i boje odgovaraju izgledu grba na crkvi u Kloštar Ivaniću. Posebno vrijedan primjerak misala koji ima originalan uvez čuva se u biblioteci Čazmanskog kaptola. Biskup Luka umro je 10. listopada 1510. i pokopan je ispred oltara Sv. Luke u zagrebačkoj katedrali. Njegova nadgrobna ploča, rad renesansnog majstora, neko se vrijeme smatrala djelom Ivana Duknovića. Ostaje otvoreno pitanje kojem ju renesansnom majstoru možemo pripisati. Na ploči je lik biskupa prikazan prilično realistično i vjerno, pa pretpostavljamo da je biskup Luka još za života naručio izradu svoje nadgrobne ploče od crvenog mramora. Ploča se smatra vrhunskim djelom renesansnog kiparskog umijeća. Na ploči je vjerojatno bio isklesan biskupov grb, ali nam se taj njezin dio nije sačuvao. Što se događa nakon smrti biskupa Luke u Zagrebačkoj biskupiji i što je s renesansnim umjetničkim djelima koje je namijenio pokoljenjima?

Nakon biskupove smrti ostala su znatna novčana sredstva namijenjena izgradnji utvrda oko katedrale kao i sredstva za dovršenje radova na katedrali. Nakon njega gradnjom utvrda rukovodio je zagrebački Kaptol, a novcem je raspolagao kardinal Toma Bakač Erdödy. Uskoro je izbio spor između Kaptola i Tome Bakača koji je upravljao Zagrebačkom biskupijom u ime svog nećaka Ivana Erdödyja, zbog osnovane sumnje da je prigrabio dio novca biskupa Luke i utrošio ih u druge svrhe. Spor je završio ustupanjem Bakačevih posjeda u Ugarskoj i Hrvatskoj zagrebačkom Kaptolu. U riznici katedrale do danas su sačuvane brojne dragocjenosti. Nijedan oltar iz tog vremena u katedrali do danas nije sačuvan. Nadgrobna ploča biskupa Luke izbačena je iz katedrale, prilikom micanja oltara. Razbijena je pred kraj 19. stoljeća, a tri komada ploče zagrebački je Kaptol početkom 20. stoljeća darovao Narodnom muzeju u Zagrebu, danas Hrvatskom povijesnom muzeju.

Zagrebački biskup Luka bio je velik štovatelj umjetnosti i velik mecena, predstavnik svoga vremena – renesanse. Okupljao je oko sebe brojne renesansne umjetnike. Istovremeno realno je gledao na političke prilike i shvaćao u kakvoj je opasnosti prostor čitave Zagrebačke biskupije. Ipak je nastavio djelovati u duhu renesanse, nadajući se da će umjetnička djela preživjeti. U Kloštar Ivaniću nije sačuvana uspomena na biskupa Luku, a primjer tome je nebriga oko crkve Sv. Ivana Krstitelja koja je propadala punih pedeset godina. U današnje vrijeme često se u medijima čuje da smo Europa jer smo to i bili tijekom čitave naše povijesti. Pojava ovakvog spomenika renesanse u 16. stoljeću ide u prilog toj tezi. Djelovanje jednog biskupa vidi se po graditeljskoj aktivnosti i po brojnim dragocjenostima koje su iza njega ostale u riznici zagrebačke katedrale. Sve to dokazuje da smo bili dio renesansne Europe. Renesansni čovjek, biskup Luka u doba pape Julija II. ukrašava svojim grbom pročelje jedne crkve. Ne samo da u proteklih pedeset godina nismo bili u stanju prepoznati veličinu jednog renesansnog spomenika i svega onoga što nas s Europom povezuje već smo zanemarili zna-

čenje jednog renesansnog biskupa. Zapravo, to nismo znali prepoznati ni prije. Tako u zapisima B. A. Krčelić za biskupa navodi da je bio »nagle čudi«, što je vjerojatno našao za bilježeno u nekim ranijim izvorima.¹⁴ Kroz povijest uvijek su se nevažne stvari o nekom biskupu vjerojatno preuveličavale, dok su se njegove vrline i uspjesi umanjivali. Gledalo se na biskupa jednostrano, vezano uz političke prilike, bune seljaka i njegove sukobe s kanonicima.

Završila bih sa simbolikom grifona koji simbolizira spoj nebeskog i zemaljskog. Pojavljuje sa kao čuvar blaga i preživio je na pročelju crkve, na misalu i na ostalim predmetima umjetničkog obrta u riznici zagrebačke katedrale.

Bilješke

- 1 ANDREJ ŽMEGAČ, Bastioni kontinentalne Hrvatske, Zagreb, 2000., 110.
- 2 ANDREJ ŽMEGAČ, Novootkriveni nacrti za utvrdu Ivanić (1597.-98.), u: *Peristil*, 41, 1998., 36.
- 3 Izvještaj T. Stahuljaka iz Kloštra Ivanića od 9. svibnja 1947. (dokumentacija Konzervatorskog zavoda u Zagrebu).
- 4 ZORISLAV HORVAT, Franjevačka crkva Sv. Ivana Krstitelja u Kloštru Ivaniću u svjetlu srednjovjekovnog načina projektiranja, u: *Peristil*, 34, Zagreb, 1991., 43.
- 5 PAŠKAL CVEKAN, Franjevci u Ivaniću, 1979., 34. Autor donosi podatke kako se iz crkve spašavao barokni inventar.
- 6 Ploču će u HRZ restaurirati akad. kipar Mijo Jerković.
- 7 Grb na pročelju nije u literaturi posebno analiziran. Spominje se uglavnom uz dataciju crkve. Usp.: ANDELA HORVAT, Između gotike i baroka, Zagreb, 1975., 40.
- 8 *Riznica zagrebačke katedrale*, katalog izložbe, Zagreb, 1983., 129.
- 9 *Riznica zagrebačke katedrale* (bilj. 8), 217.
- 10 PAŠKAL CVEKAN (bilj. 5), 18.
- 11 ZORISLAV HORVAT (bilj. 4), 48.
- 12 ZORISLAV HORVAT (bilj. 4), 50.
- 13 *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, Školska knjiga, 1995. U tome: ANDRIJA LUKINOVIĆ, Biskup Luka Baratin, 225.
- 14 ANDRIJA LUKINOVIĆ (bilj. 13), 226.

Summary

Lada Prister

The Coat of Arms of Bishop Luka on the Façade of the Church of St John the Baptist at Kloštar-Ivanić

The archaeological collection of the Museum of Croatian History in Zagreb preserves several fragments of decorative Renaissance plaster from the façade of the church of St John the Baptist at Kloštar-Ivanić. Bishop Luka of Zagreb (1500-1510), whose Renaissance tombstone is likewise preserved in the Lapidarium of the Museum, is commonly associated with the construction of the Franciscan church and monastery. Above the portal, one can still see the coat of arms of Bishop Luka with a date inscription of 1508. The Renaissance cartouche holds a figuratively carved griffon in

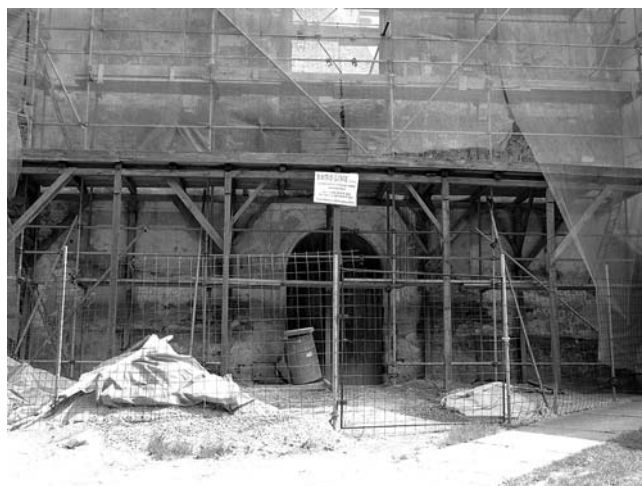
a heraldic posture, with open wings and turned to the left. The figuratively shaped and polychrome Renaissance plaster used to form part of the decoration around the Episcopal coat of arms. According to an inscription, Bishop Luka built the monastery and the church in the early 16th century. Because of the Turkish threat, the Franciscans left the monastery around the middle of the same century and after their departure, the monastery became a defence fortress. The late-Gothic church was later renewed in the Baroque style and its inventory consisted of Baroque altars. The Franciscan church, especially the precious monuments of Gothic and Renaissance architecture, was heavily damaged at the end of World War II, in 1944. The church was in a state of ruin until recently, with no roof or interior furnishing. Presently there are conservation and restoration works underway. In the 1960s, the façade lost its polychrome plaster. Vladimir Goss collected the plaster fragments and gave them to the archaeological collection of the Museum of Croatian History in 1968.

Kameni ulomci iz Kloštar Ivanića (Hrvatski povijesni muzej, Zagreb)

Crkva Sv. Ivana Krstitelja, kontrafor

Pročelje

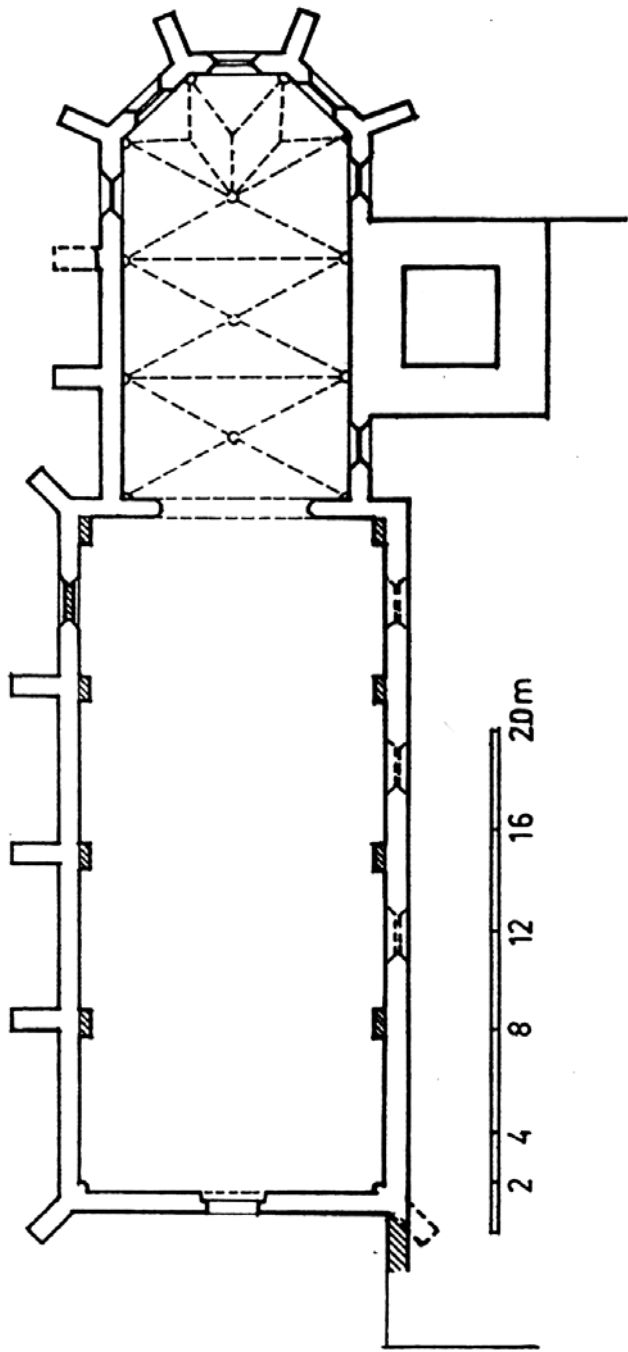

Grb iznad portala

Ulaz u crkvu

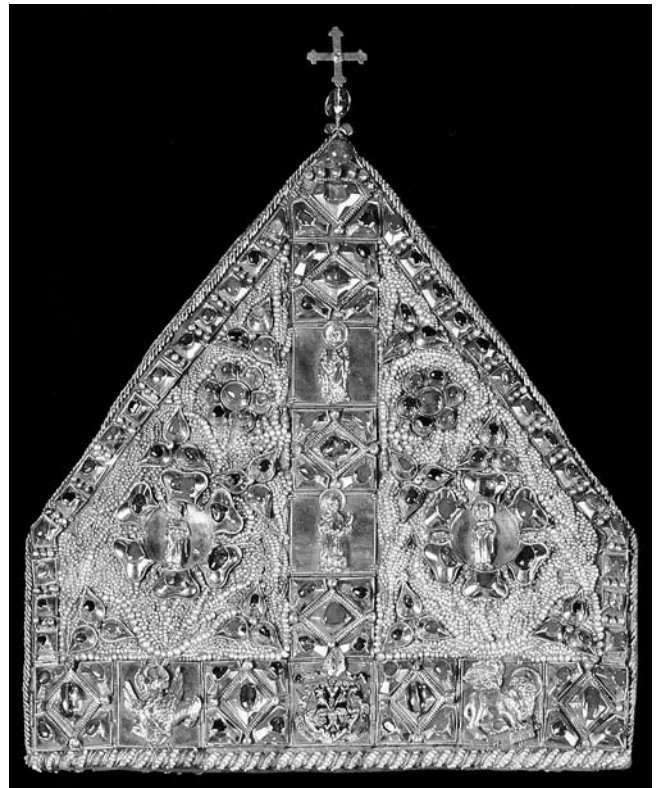
Tlocrt crkve Sv. Ivana Krstitelja

Crkva Sv. Ivana Krstitelja

Nadgrobna ploča biskupa Luke (Hrvatski povijesni muzej, Zagreb)

Mitra biskupa Tusza (Riznica zagrebačke katedrale)